

NACIÓ, CRISI I REVOLUCIÓ A 1808

Sobre l'estudi de la Guerra del Francès a Catalunya
davant la commemoració del bicentenari

LLUÍS M. DE PUIG

APROFITAR EL BICENTENARI

D'ací a vuit anys i escaig s'acompliran dos-cents anys del que hem anomenat la *Guerra del Francès*, això és, l'etapa històrica que comença el 1808 amb la invasió napoleònica que desvetllà aquella resistència que ha passat a la història com un dels moments exemplars de la reacció col·lectiva a Catalunya i a la resta d'Espanya, i que acabà, després d'un domini francès erràtic i desigual, amb l'abandó del país per part dels napoleònides el 1814.

Aquest període històric tingué una importància extraordinària per a Catalunya. Tot el que passà suposà una gran sacsejada per al país, i condicionà enormement l'esdevenidor immediat, i això tant pel que enterrà com pel que inicià. El professor Josep Fontana ha insistit aquests darrers anys en la importància del període, en la complexitat dels esdeveniments i en la necessitat de revisar les interpretacions simplificadores. Em sembla en aquest sentit que caldria aprofitar la commemoració del bicentenari —que ben segur generarà activitats diverses de rememoració, sobretot a nivell local— per realitzar un esforç d'aprofundiment en el coneixement d'aquells fets, de les seves causes i de les seves conseqüències.

El repte em sembla doble. D'una banda existeix una necessitat certa d'augmentar la informació sobre el període i omplir les llacunes en els aspectes que no han estat mai del tot estudiats. I cal afegir a aquest treball de recerca, la revisió interpretativa dels fets a la llum de les metodologies i les concepcions actuals de la història.

Seria desitjable que al cap de dos-cents anys arribéssim a una visió prou clara i ponderada d'aquella complexa etapa històrica. És evident que no

hem de pensar en una *interpretació definitiva*. Generacions posteriors hauran de fer la seva pròpia interpretació i hauran de continuar amb nous mètodes, noves informacions i noves idees per esbrinar quines lliçons es poden anar traient d'aquells anys de convulsió. Ara com ara, hi ha encara moltes preguntes per respondre. En aquestes ratlles vull assenyalar simplement algunes vies de treball que haurien de formar part del nostre programa pel bicentenari.

La segona part del repte és el que es refereix a la mateixa commemoració dels dos-cents anys. L'ocasió pot tombar –si no vigilem– cap a actes d'exhaltació o d'autosatisfacció local, de simplificació extrema i potser fins i tot de repetició dels actes oficials i la interpretació nacional-antifrancesa com a únic element, com es produí en la celebració del 150è aniversari. Per evitar la utilització política d'una interpretació equivocada o abusiva dels fets és imprescindible que els historiadors fixin un discurs clar i sòlid del que passà realment. I això caldria fer-ho abans que arribi el bicentenari. Els primers anys, doncs, caldria multiplicar els treballs de recerca i revisió a fi d'influir en el món acadèmic i oficial per tal d'impedir que puguin produir-se commemoracions interessades, completament allunyades de la història real. D'altra banda, el món universitari hauria de preparar una commemoració més aviat orientada a l'estudi i a la reflexió sobre l'etapa històrica de 1808 a 1814 en totes les seves facetes, que són moltes.

Només si aconseguim que estudis rigorosos ofereixin una interpretació nítida i sòlida del període, que permetin, per exemple, la publicació d'alguna síntesi rotunda i percutant, podrem fer esvaïr una referència dels fets –i una commemoració– carregada dels tòpics de l'heroisme, dels martiris i de la reacció patriòtica de tota la societat, amb els corresponents miracles, gestes i immortalitats. I el problema és que aquesta visió de la Guerra del Francès és arrelada i popular, de manera que caldrà un esforç de divulgació d'una interpretació més complexa per arribar a dissipar la barreja d'història i llegenda que ocupa avui per avui en gran mesura la memòria col·lectiva sobre aquella etapa.

S'han de desmitificar moltes coses, encara, i donar-ho a conèixer, de manera que, tenint en compte tot el que hi hagué d'heroisme, de resistència, de refús de l'invasor –que n'hi hagué, i molt– no amagui el que hi hagué de rebel·lia, de crisi d'autoritat, de divisió d'opinions i actituds, d'errors i de bogeries. I que les llegendes no predominin sobre la veritat històrica. Feina poc fàcil. Convèncer a la gent que un tambor no va guanyar les batalles del Bruc, que Álvarez de Castro no va ser ni torturat ni enverinat i que Girona no va ser precisament immortal, per posar uns exemples, és difícil, atès que la gent “sap” el contrari.

HISTÒRIA I POLÍTICA

És evident que tots els fets històrics tenen una utilització política, però hi ha episodis que es presten més que d'altres a l'ús i l'abús polític de la història. La Guerra del Francès és un cas claríssim d'interpretació d'uns fets que tenen transcendència política i generen encara avui dia actituds polítiques.

No oblidem que el discurs clàssic del període és el del patriotisme espanyol enfront de l'invasor, el de tots a una contra el gavatx, el de les essències de l'heroisme nacional... espanyol. La historiografia, des del primer moment, ens ofereix una interpretació inequívoca. Es tracta d'una reacció espontània i popular contra els ocupants, una mena de *moviment nacional* d'heroisme sense fi per defensar la *nació* i restaurar la vella monarquia. És el sùmmum històric de la unitat espiritual dels espanyols entorn del Déu, pàtria i rei.

Aquesta interpretació repetida fins a l'infinit, mitificant els esdeveniments i els personatges, ha durat més de cent cinquanta anys. Ha estat una interpretació ancorada certament en la base d'uns fets reals, indiscutibles, de gran impacte per la seva pròpia naturalesa, però que serveix durant anys i anys al discurs del poder, a l'ús de la història per part de la cultura dominant (a vegades més clarament, d'altres més subtilment) i sovint al règim imperant i a les seves autoritats directament (i en aquests casos sense cap subtileza, brutalment, amb un dirigisme total, normalment ignorant i purament servil).

Al poder i als seus seguidors els convingué, doncs, destacar fins a l'infinit les pàgines de l'aparent *unitat d'Espanya* en l'afer, i de la *unanimitat* social en la lluita. Per això calgué amagar tot el que s'allunyava d'aquests principis. No parlo ara del que deien i no deien els historiadors —que n'hi ha de tots colors—, parlo del que feu el poder. Posaré exemples: a tot Espanya, en funció de cada moment, es varen batejar carrers i places amb referències a aquella guerra. El franquisme s'hi abonà. Crea la festa del Dos de Maig, per exemple, i el 1939, a Girona, l'únic diari, oficial, prengué el nom de “Los Sitios”, i el 1940 s'alçà més el pedestal del monument als defensors de Girona, a la plaça Sant Agustí, anomenada plaça de la Independència. A les ciutats on es produïren fets importants, Girona, Saragossa, Lleida, Tarragona, s'omplen els carrers de noms dels protagonistes del conflicte. Una ullada als noms que es rememoren (i els que no) dóna una idea molt clara del que fa el poder. A Girona es donà el nom d'un passeig al general Mendoza. Aquest general fou destituït per força pel poble de Girona alçat, per considerar que feia el joc als francesos, com d'altra part feien tots els militars que seguien instruccions del

godoyisme. I bé, sembla que hi ha una contradicció però no hi és. El poder, després dels setges i fins al temps de Franco, no pot acceptar que hi ha una autoritat (i menys encara militar) que ha de ser foragitat pel poble. En el fons els fa més por afrontar les crisis d'autoritat que es produïren durant els primers moments de la guerra que convertir un personatge (que estigué, en la condescendència amb els francesos, contra el poble) en una figura també heroica a homenatjar. I el general Mendoza té un passeig a Girona. El resultat és grotesc: la ciutat que glorifica l'alçament popular honora també a aquell *contra qui s'alçà* el poble. Es tracta de fer passar bou per bèstia grossa, la milícia contenta i no se'n parli més. Sobretot que no es parli dels aixecaments contra les autoritats constituïdes, i menys si es tracta dels militars.

El fet és que durant força més d'una centúria hem estat instal·lats en una interpretació oficial que s'imposà a nivell polític i que no ha trontollat pràcticament fins ara, malgrat que els historiadors han anat donant noves pistes i a voltes s'han carregat rotundament el vell esquema. El poder ha estat impenetrable fins fa poc, quan no ha reaccionat amb violència. Recordaré tan sols aquí el problema que tingué a Girona Prudenci Bertrana (alguns creuen que hagué de marxar de Girona per això) en haver publicat junt amb Diego Ruiz l'opuscle *La locura de Álvarez de Castro* l'any 1910, en el qual incidien sobre el caràcter patològic del defensor de Girona i de la seva actitud d'obsessió saguntiniana. La reacció contra els autors de tamany sacrilegi els creà no pocs problemes, el menor dels quals fou que els titllessin *d'afrancesats*.

El desassossec de les autoritats, especialment les militars, es reproduí cinquanta anys més tard quan Vicens Vives pronuncià una Conferència en la qual relativitzà els fets de 1808 i 1809 emmig de d'altres moments més positius de la història de la ciutat, i quan Santiago Sobrequés publicà a *Destino* l'article *Gerona y sus sitios de 1808 y 1809*, el contingut del qual no s'ajustava a consignes oficials i responia a una aguda anàlisi d'historiador. Sobrequés patí maldecaps i hi hagué qui proposà represàlies.

El testimoni de Sobrequés és particularment interessant per al tema que estem tractant si veiem quina fou la seva actitud poc temps abans, en el moment de la celebració del 150è aniversari, l'any 1959, dels famosos Setges. El seu fill, l'historiador Jaume Sobrequés, en l'edició propera de l'epistolari entre Jaume Vicens Vives i el seu pare, explica en una nota suculentament que des de Granada Santiago Sobrequés envià una lletra a la seva esposa on li diu que li volen fer donar una conferència sobre els Setges i que no en té ganes. La principal raó era: "perquè no m'interessa, és perquè tot això té un caire massa

oficial, de bombo i platerets, que no m'agrada, prescindint del respecte que em mereixen els sofriments gironins de fa 150 anys"¹. L'historiador i el demòcrata que era Sobrequés es distanciava clarament dels objectius oficials.

En fi, per qui ha vist subsistir a Girona la parada militar i la festa religiosa en honor dels herois dels Setges fins fa encara vint anys, en què el primer ajuntament democràtic les va eliminar, la llista d'actuacions del poder usant i abusant d'aquell episodi històric seria una relació que no s'acabaria mai. I precisament perquè els temps han canviat tal vegada podem encarar el bicentenari acostant les rememoracions oficials, si és que n'hi ha d'haver, a uns continguts vertaderament històrics o, almenys, no anti-històrics.

Un estudi de la utilització política d'alguns fets de 1808-1814 a Catalunya i Espanya d'ençà de l'efemèrides seria summament il·lustratiu de la relació entre la història i el poder, entre memòria històrica i ideologia, i seria una aportació d'evident interès històric i polític de cara a l'orientació del bicentenari, no en dubteu.

REVISAR UNA HISTÒRIA MAL CONEGUDA

Es pot afirmar que l'etapa napoleònica és un dels episodis històrics que ha generat més literatura de tot el curs de la història del nostre país. El cas és, però, que estem lluny encara d'haver arribat a un coneixement profund dels seus problemes fonamentals i gairebé es pot dir que avui és un període mal conegut entre els historiadors.

Qui signa aquestes pàgines pot parlar amb coneixement de causa, car ha estat encarregat d'escriure el capítol sobre la Guerra del Francès en tres històries de Catalunya: Salvat (1982), Gran Enciclopedia Vasca (1981) i Columna (1997), i per tant ha viscut les dificultats per respondre molts interrogants amb la bibliografia existent, sense fer importants incursions en els arxius. El capítol corresponent de la *Història de Catalunya* dirigida per Pierre Vilar, escrit per Josep Fontana, el millor que existeix sobre la matèria a parer meu, ens dona la pauta de la situació al afegir-nos documents nous que donen peu a interpretacions més clares –i alhora complexes– de l'episodi i ens obre noves vies d'anàlisi i estudi. El treball és una proposta constant de revisió

¹ Nota de Jaume Sobrequés a una carta de 1959, a *Jaume Vicens i Vives i Santiago Sobrequés i Vidal. Epistolari de dos historiadors gironins (1929-1960)* (a impremta).

d'esquemes, apuntant un seguit d'elements que, de ser confirmats com a més generals, donaran una dimensió política i social nova al que ha estat la interpretació del període en una línia encertada i desenvolupada només al llarg dels darrers decennis.

Els més recents enfocaments historiogràfics, la nova metodologia i, sobretot les coses que actualment ens interessa conèixer dels fets històrics —elements ben distints de la informació que han vingut perseguint els erudits d'altres temps— fan que ens hàgim de replantejar una conjuntura com la de 1808-1814, que fou prelude de tantes coses, essent la cloenda d'altres no menys transcendents. Per això cal dir, d'entrada, que l'època mereix una revisió a fons, revisió que ha estat iniciada.

Tothom s'ha adonat que de 1792 a 1814 s'havien produït canvis importants a Catalunya. Alguns historiadors han començat a situar l'abast de les transformacions a partir de 1814, però seguim sense tenir una explicació completa i plausible de les causes i els mecanismes: l'episodi napoleònic roman a l'armari de la nostra història, massa oblidat.

Malgrat l'interès que ha despertat el creixement industrial català de la segona meitat del divuit, malgrat els estudis sobre el desenvolupament i el col·lapse del comerç a finals de segle i a començaments del dinou, tot i la feina feta per assenyalar la crisi i la davallada de l'antic règim, la Guerra del Francès no ha estat objecte de les síntesis necessàries, llevat dels papers de Mercader, algun article de reflexió de Pierre Vilar i Josep Fontana i les monografies i resums d'uns pocs autors. El fet és curiós, tant més que no hi ha dubte que aquells anys marquen d'una manera decisiva el futur del país i no foren pas un episodi passatger. Sigui com sigui, poca gent ha treballat en els últims temps sobre l'època napoleònica, la qual cosa ha significat que el que sabem sobre el tema és en gran part vell i ens cal posar-nos al dia de la documentació consultable que encara no ha estat utilitzada plenament.

LA HISTORIOGRAFIA

El pòsit de les diverses historiografies que des de l'endemà mateix de la retirada dels francesos han vingut amuntant papers permet, naturalment, *establir* alguns fets inqüestionables, per bé que, sovint, no es saben *explicar*. La història dels fets de guerra, la història militar, és un tema esgotat pels grans tractadistes del dinou pel que fa a les cronologies, accions i participants. Una

altra cosa és la interpretació que se n'extreu a vegades. Aquí hi ha molt a revisar, fins i tot en els fets d'armes, on hi podem trobar elements poc valorats per la historiografia fins fa quatre dies que ens poden ajudar a entendre millor el que realment passà. El fet és que moltes llacunes denunciïn seriosament el caràcter incomplet de la majoria de textos històrics sobre la Guerra del Francès a Catalunya, en nombrosos casos textos pràcticament inútils des d'una perspectiva d'anàlisi històrica rigorosa.

El que no vol dir que aquests textos, tan poc rigorosos que els hem de considerar inútils per a la història, no hagin influït. Desgraciadament tota la literatura (més que historiografia) romàntica sobre el període ha contribuït moltíssim a la interpretació oficial i clàssica dels fets, que és, com hem dit, conservadora i nacional/espanyola. La Renaixença i els seus Jocs Florals hi contribuïrem en gran mesura. I també, és clar, el conjunt de la historiografia espanyola que durant més de cent cinquanta anys ha inundat de Dos de Mayos i de Sitios de Zaragoza (recordeu la tonada per a banda militar?), Pepes Botella i tota una requincalla patriotera tan perfectament acoblada al discurs dels "años triunfales". Per no parlar de les novel·les galdosianes i succedanis, o una fil·mografia literalment espantosa però fidel a la propaganda del moment.

Al final d'aquest article trobareu una llista bibliogràfica que conté les obres més essencials sobre el període referides només a Catalunya i tan sols aquelles que representen les aportacions més noves, i deixant de banda les obres generals de la historiografia catalana, espanyola i internacional, que serien molt nombroses. Sobre aquestes i en general sobre la bibliografia del tema remeto al lector al treball de Joan Mercader, *La Historiografia de la guerra de la Independencia y su época desde 1952 a 1964*, i a les magnífiques notes bibliogràfiques que fa Fontana als apartats *Segona part: el procés revolucionari (1808-1868)* i *La Guerra del Francès*, dins la *Història de Catalunya* citada. En la nota final trobareu, doncs, les indicacions bibliogràfiques que no citaré cada vegada que esmenti una obra. Per raons de comoditat i coneixement més sòlid, em referiré sovint a fets i bibliografia de les comarques gironines, que és el que millor conec.

DOS-CENTS ANYS D'ESTUDIS

Hi hagué poca diferència en l'estil i el tractament entre els cronistes de l'època, autors de dietaris, relats populars, documents, memorials com ara l'o-

bra del Baró de Maldà, *Calaix de Sastre*, la d'Antoni de Capmany, *Centinela contra los franceses*, i la de Raimundo Ferrer, *Barcelona cautiva o sea Diario exacto de lo sucedido en esta misma ciudad mientras la oprimían los franceses*, i els primers historiadors, en definitiva també testimonis i a voltes protagonistes dels fets, com ara M. Cúndaro, amb la seva *Historia político-crítico-militar de la plaza de Gerona en los sitios de 1808 i 1809*, o F. X. Cabanes, *Historia de las operaciones del ejército en Cataluña en la Guerra de Usurpación*, o el Conde de Toreno amb la celebèrrima *Historia del levantamiento, guerra y revolución de España*, per exemple ².

Tots ells representen les fonts de primera mà i el material sobre el qual treballaren els historiadors immediatament posteriors, els romàntics de la primera meitat del dinovè i els positivistes (i romàntics) que els seguiren.

Quan arreu d'Europa es produïa un floriment dels estudis històrics, la concepció idealista del passat impulsarà aquest floriment i a casa nostra entre els primers autors de la Renaixença hom hi descobrirà historiadors que, com Víctor Balaguer amb la seva *Historia de Cataluña* —que en seria el màxim exponent— giren el cap vers els fets de 1808 a 1814 i, emportats per un apassionament de sensibleria tan acusada com la manca de rigor i coneixement, escriuen sobre l'època sense cap esperit crític. D'aquest tipus de treball hi ha nombroses mostres locals; per posar casos gironins, podem recordar Ll. Cutchet, *Història del Siti de Girona*, o V. Gebhardt, *Lo siti de Girona en lo any 1809*, que responien a convocatòries dels Certàmens literaris renaixentistes ³.

És literatura d'exhaltació, de mitificació i, per tant, de manipulació. Hi ha moltes dades correctes que proporcionen interessants informacions, però el problema rau en les dades no fiables i, evidentment, en tot el que és purament especulatiu però que ens ve donat com a fets indiscutibles. Sovint aquests papers contenen elements de pura llegenda i no poca càrrega taumatúrgica.

La primera història global de l'època a Catalunya la devem a Adolf Blanch, *Historia de la Guerra de la Independencia en el antiguo principado*, que, malgrat l'esforç que representa i essent quelcom ja molt diferent de Balaguer, no deixa de ser representativa d'un home dels Jocs Florals ⁴. I l'ele-

²Cúndaro, Girona. IEG, 1950; Cabanes, Tarragona, 1809; Toreno, Madrid, Jordán, 1835-37.

³Cutchet, Barcelona, A. Sierra, 1869; Gebhardt, C. Verdaguier, 1868.

⁴Blanch, Adolf, Barcelona, Frontis, 1968.

ment romàntic no va pas desaparèixer, ans al contrari, es mantingué en el pla ideològic quan Antoni de Bofarull, vint-i-cinc anys més tard que el seu íntim amic Adolf Blanch, iniciava una feble reacció erudita contra el romanticisme més arraumat i començava a escriure una història positivista, entenent el positivisme com l'intent de fer una història científica a base de la publicació de documents. Bofarull, empimpat per l'èxit de Balaguer, volgué fer una cosa nova, recolzada amb les dades espigolades als arxius. De tota manera la seva interpretació dels fets, àdhuc amb la millora de l'aportació documental, era massa carca per a ser, malgrat el nom, una història crítica. Recordem que, com en la seva història de Catalunya, hi introduí el mot: *Historia crítica de la Guerra de la Independencia en Cataluña* ⁵.

Malgrat que la Guerra del Francès seguí essent un tema excepcionalment atractiu per a l'esperit romàntic, el nou tractament a partir de bases documentals ofería millors resultats: les obres d'Emili Grahit per Girona, Gras d'Esteva per Lleida, O. Collagham per Tarragona, Sarret i Arbós per Manresa, Paluzie per Olot, Ferrer i de Lloret per l'Empordà ⁶, totes elles obres impregnades encara de l'idealisme del dinou, seran almenys prou enraonades com per a constituir un gruix útil per al coneixement del període.

Una primera renovació important ens l'oferiren un grup divers i dispers d'autors al llarg dels primers decennis del nostre segle. Cal esmentar entre els més destacats Frederic Camp, Carles Rahola i els francesos Geofroy de Grandmaison, Desdevises du Dezert, André Fugier i Pierre Conard. La bibliografia dels dos primers és extensa; cal potser assenyalar com a més interessants sobre aquest període *La dominació napoleònica a Girona* i *Estudis napoleònics* de Rahola, *La Invasión Napoleónica*, *Historia jurídica de la Guerra de la Independencia*, *El Dret internacional napoleònic* (en el cas de Catalunya), *Relaciones entre la invasión napoleónica y los movimientos revolucionarios de Catalunya*, *Introducción a l'estudi de la*

⁵ Bofarull, A., Barcelona, Ed. Nacente 1886.

⁶ Grahit, E. *Historia de los Sitios de Gerona*, Girona, P. Torres, 1896; O. Callaghan, *Apuntes sobre el Sitio de Tortosa del año 1810*, Tortosa, Isuar, 1910-12; Gras de Esteva, R. *Lérida y la guerra de la Independencia*, Lleida, 1899; Sarret i Arbós, J. *Manresa en la Guerra de la Independencia, 1808-1814*, Manresa 1922; Ferrer i de Lloret, J. de, *El Ampurdán durante la Guerra de la Independencia*, Barcelona, Bertran, 1885.

guerra napoleònica a Catalunya, entre d'altres, de Frederic Camp ⁷.

A més a més del canvi en l'estil narratiu —que en els primers historiadors era sovint prosa èpica o discurs novelesc—, i l'obsessió per l'aportació documental, s'haurà produït un tomb metodològic que apunta ja a una altra concepció de la història. Alguns d'ells ja no donaran prioritat absoluta a la història militar, ni a les gestes heroïques ni a les maquinacions polítiques individuals. Mentre reiteren les dades dels seus predecessors, amplien el seu estudi a temàtiques més bàsiques: la fiscalitat, l'administració, les institucions, l'economia, les ideologies, la premsa, les biografies, etc.

Es deu molt a aquests autors, que en nombrosos estudis sovint publicats en forma d'articles van extreure moltes notícies dels fons dels arxius i van formular hipòtesis interessants i heterodoxes, acostant-se fins i tot a les matèries delicades. Podríem destacar també d'aquesta època Frederic Rahola, que publicà el primer treball sobre *Los diputados por Cataluña en las Cortes de Cádiz* ⁸. Els francesos citats, tres investigadors rigorosos i remarcables hispanistes, van escriure obres certament sòlides en el seu temps, Grandmaison amb *l'Espagne et Napoléon*, Dezert amb *la Catalogne de 1808 a 1812* i *La Junta Supérieure de Catalogne*, Conard amb *Napoléon et la Catalogne* i Fugier *Napoléon et l'Espagne* ⁹.

A aquestes obres caldria afegir-n'hi unes quantes més del primer terç del present segle que són aportacions indubtablement positives encara que no siguin estrictament treballs de renovació metodològica, però que donen informacions a tenir en compte. Penso ara en els treballs de Pi i Sunyer, Noguer i Mosqueras, Fernando Ahumada, Prudenci Bertrana ¹⁰.

⁷ Rahola, Carles, *La dominación*, Barcelona, la Revista, 1922; *Estudis*, Girona, CaiE, 1938. Camp, F. *La invasión*, Barcelona, Aymà, 1943; *Historia jurídica*, Barcelona, RJC, 1920; *El Dret*, Barcelona, Verdaguer, 1931; *Relaciones*, Barcelona, Anales UB, 1942; *Introducción*, Barcelona, Estudis Universitaris Catalans, 1927.

⁸ Frederic Rahola, Barcelona, A. Bones Lletres, 1912.

⁹ Grandmaison, G. *L'Espagne*, Paris, Plon, 1924; Desdevises du Dezert, *La Junte Supérieure*, París/Nova York, Bulletin Hispanique, 1910; Conard, *Napoléon et la Catalogne*, Paris, Felix Alcan, 1910; Eugier, André, *Napoléon et l'Espagne*, Paris, F. Alcan, 1930.

¹⁰ Pi i Sunyer, *La vida a la frontera durant les guerres amb França*, Barcelona, R. Dalmau, 1966; Noguer i Mosqueras, T. *Girona sota el jou napoleònic*, Girona, Diari de Girona, 1935-36; Fernando Ahumada, *Gerona, la Inmortal 1808-1809*, Toledo, Suc. Rodríguez, 1935; Bertrana, P. *Sitio de Gerona*, Girona, Dalmau Carles Pla, 1909.

No podem deixar d'esmentar l'obra de qui amb una empremta personalíssima i amb molta més volada, Ferran Soldevila, historiador nacional, deixà escrites ratlles prou assenyades sobre l'època de la guerra napoleònica a Catalunya i a Espanya. Els capítols de les dues grans obres soldevilianes, *Història de Catalunya* i *Historia de España*, i el seu capítol de la *Història dels catalans* són encara avui útils malgrat les correccions que hom ha de fer-hi, en virtut de la informació que ha aparegut darrerament i tenint sempre en compte els seus plantejaments prou coneguts ¹¹.

La feina decisiva dels escriptors esmentats facilità l'aparició, a partir dels anys quaranta, d'uns treballs que representen la segona renovació i que tenen en comú la figura de Vicens Vives i l'escola que creà al seu entorn. El mateix Jaume Vicens Vives ens oferí un assaig innovador i lúcid del període en el seu *La Guerra del Francès* dins *Moments crucials de la història de Catalunya* i moltes pistes noves a *Industrials i Polítics*, els quals, junt amb Santiago Sobrequés, d'una manera tangencial, i els estudis de Jordi Nadal i Joan Reglà, signifiquen un replantejament que es preocupa essencialment de la demografia, l'economia, les institucions i l'administració, però també, naturalment, dels aspectes polítics i socials ¹².

Joan Mercader és, d'aquesta època, l'autor més complet i sòlid, amb una producció extensa sobre la Guerra del Francès, especialment dels aspectes institucionals i administratius de la dominació napoleònica. Entre molts articles i llibres cal destacar *Barcelona durante la ocupación francesa 1808-1814*, *Catalunya napoleònica*, *José Bonaparte, rey de España*, *Historia externa del reinado* i sobretot *Catalunya i l'imperi napoleònic* ¹³. Durant molts anys Mercader ha estat el punt de referència bibliogràfic obligat sobre el tema, i la

¹¹ Soldevila, Ferran, *Història de Catalunya*, Barcelona, Alpha, 1962; *Historia de España*, Barcelona, Ariel, 1957; *Història dels Catalans*, Barcelona, 1970.

¹² Vicens i Vives, *La Guerra del Francès*, dins *Moments crucials*, Barcelona, Vicens Vives, 1956; *Industrials i Polítics*, Barcelona, Vicens Vives, 1972; Sobrequés, Santiago, *Gerona y sus sitios de 1808 i 1809*, a Destino, 1475, Novembre 1965; Nadal Oller, Jordi, *Les grandes mortalités des années 1793 a 1812: effets a long terme sur la démographie catalane*, Liège, 1965; Reglà i Campistol, Joan, *Història de Catalunya*, Barcelona, Aedos, 1972; *Los proyectos de representación de Gerona en la Junta Superior del Principado*. Francisco Ferrer i Font y la economía catalana durante la guerra de la Independencia, Revista de Gerona 8, 1955.

¹³ Mercader, Joan, *Barcelona*, Madrid, CSIC, 1949; *Catalunya Napoleónica*, Barcelona, R. Dalmau, 1960; *José Bonaparte*, Madrid, CSIC, 1971; *Catalunya i l'imperi*, Montserrat, Abadia, 1978; al qual caldria afegir *Obra dispersa*, Igualada, CECl, 1987.

seva obra ha influït als qui l'han succeït en l'estudi del període i de les temàtiques administratives que ell va gairebé encetar al nostre país.

Al costat d'aquests intents renovadors, d'ençà de la Guerra Civil hi ha hagut un nombre considerable de treballs sobre la Guerra del Francès, de valor científic desigual i a voltes massa marcats per la situació política general. És el que passa en una colla de treballs lligats a la Commemoració del 150 aniversari, els anys 1958 i 1959. Tot amb tot, molts són estudis de gran vàlua i sense connotacions polítiques. Parlem dels de Iglesias i Recasens, Lladonosa, Enric Jardí, Santamaria, Prieto, Batlle i Prats, Grahit i Grau, Pla i Cargol, J. Salvat, C. Corona, Furriols, Fuster Vilaplana i J.M. Gasal, Galobardes, Marcé i Sanabra, Martí i Figueras, Medir Jofra, Mayench, Sarret i Arbós, Rodeja, J. Torrent, sense que la llista sigui exhaustiva ni de bon tros ¹⁴.

Una aportació que ha estat decisiva per als autors de les últimes fornades són els assaigs de Pierre Vilar qui, a partir de les noves tècniques d'investigació i proposant una anàlisi materialista clàssica, ha donat una mesura del molt que es pot fer. Els seus tres articles dedicats a la invasió francesa són probablement de les coses més intel·ligents que s'han escrit sobre aquella etapa. Ens referim a *Ocupació i resistència durant la Guerra Gran i en temps de Napoleó*, *Pàtria i Nació en el vocabulari de la Guerra contra Napoleó i l'Espagne devant Napoléon*. De fet, el primer recull gran part del que citem en tercer lloc. Cal tenir també en compte els capítols dedicats a la qüestió nacional dels seus darrers llibres: *Introducción al vocabulario del análisis histórico, Estat, nació i socialisme i Hídalgos amotinados y guerrilleros* ¹⁵.

La investigació renovadora que propugnava el grup de Vicens i enriquia de manera fonamental Vilar, pel que fa als anys de crisi i ocupació de començaments del segle passat ha tingut una certa continuïtat en alguns treballs monogràfics d'historiadors que assagem de seguir aquelles directrius, Trobem directament vinculats a aquella voluntat renovadora els treballs de Ramon Alberch, Martínez Shaw, Maties Ramisa, Esteban Canales, Antoni Moliner i els autors de *La Invasió Napoleònica* i el dossier *La Guerra del Francès, 1808-1814* a *L'Avenç* núm. 113, com també el volum col·lectiu, *Guerrilles al Baix Llobregat, a Reacció i Revolució a Catalunya i a Espanya*

¹⁴ Trobareu la referència d'aquests autors en la nota bibliogràfica.

¹⁵ La major part d'aquests llibres són reculls d'articles que toquen més o menys de prop l'època 1808-1814.

1787-1837, Actes del Col·loqui Internacional, Barcelona, 1989, UAB, 1990. També tenim noves orientacions en algunes síntesis fent plantejaments més actuals: *Història de Catalunya*, dirigida per J. Salvat i J. M. Salrach; *Història de Catalunya*, continuació de Rovira i Virgili, dirigida per Jaume Sobrequés; *Història dels Països Catalans*, coordinada per A. Balcells, Joaquim Nadal i Philippe Wolff; *Història de Catalunya*; *Història Contemporània de Catalunya*, de Columna, i alguna proposta interpretativa i metodològica especialment lúcida, com les de Josep Fontana, entre d'altres *Qui va pagar la Guerra del Francès?* o *Guerra del Francès, Guerra de la Independència, Guerra napoleònica; qüestió de noms o de conceptes?* o a *La Crisis del Antiguo Régimen* i, sobretot, a *La Guerra del Francès*, a la *Història de Catalunya* dirigida per Vilar. De gran interès per al que tractem en aquestes pàgines és el seu *L'Estudi de la Història de la Guerra del Francès a Catalunya: un gran objectiu a cobrir en la proximitat del segon centenari a Guerra Napoleònica a Catalunya (1808-1814)*, Estudis i documents.

ELS PROBLEMES PLANTEJATS

La complexitat de l'episodi fa que malgrat l'esforç dels darrers temps ens quedin molts problemes a resoldre, puix que posseïm una bibliografia inexhaurible sobre guerrilles, exèrcits, caps militars, setges, miracles, destruccions i altres esdeveniments èpics, a voltes situats en un pla descaradament llegendístic, però molt més escassa sobre les respostes que avui cerquem. És més, aquest allau bibliogràfic dispers i en molts casos poc fiable exigeix un reestudi perquè sigui útil a allò que avui interessa l'historiador, que no és ja narrar l'episodi amb una retòrica ampul·losa i grandiloqüent, ni tant sols descriure el que va passar fent un esforç per a reproduir amb exactitud de retrat els fets i les persones, que també, sinó donar-ne una interpretació explicativa; explicar allò que va passar i quines foren les causes i quines conseqüències se'n van esdevenir.

Per això s'imposa una revisió general del que hi ha escrit sobre la invasió francesa de 1808 i els anys d'ocupació. D'una banda hi ha una feina primera que consisteix a desmitificar a tots els nivells: religiós, ideològic, polític, militar, per a neutralitzar la paperassa abundantíssima que ha donat a la visió del període un caire transcendental. ¿Quan parlarem dels traïdors, dels caragirats, dels col·laboracionistes, dels desertors, dels frauds, dels enriquiments sobtats, del fanatisme religiós, del bandolerisme, dels oportunistes, dels

servils....? No: A 1808 no foren tots patriotes i herois. Els treballs d'Esteban Canales sobre els desertors ajuden a entendre moltes coses, igual com com el que ens explica Riera Fortiana sobre el que li passà a la gent sospitosa d'ajudar a l'enemic. Són aspectes de gran interès sobre els quals en sabem poc ¹⁶.

Per altra banda, hi ha un seguit d'estudis que reclamen dedicació. Seria prou important tenir un coneixement acabat de la qüestió demogràfica, calcular les baixes parcials i globals, mesurar l'estancament poblacional i la seva repercussió dins el sistema social. Caldria fer recerques sobre la indústria a 1808 i l'abast de les destruccions: Quantes fàbriques van parar? Quines? Què passà amb la matèria primera de contraban? En el terreny del comerç resta sense conèixer amb detall la història dels gèneres colonials i és un misteri la incidència real dels mercaders francesos que entren massivament a Catalunya. L'agricultura planteja un interrogant fonamental: quin és l'abast del col·lapse? I caldria a més esbrinar si hi ha canvis de conreus, si desapareixen definitivament formes d'explotació agrícola anteriors.

No menys necessari és conèixer amb detall l'estructura de la societat catalana, les relacions entre els estaments, els gremis, el clergat, el poble baix, els militars, o sigui la qüestió social, la lluita de classes: camp a l'espera encara d'escomeses investigadores. El tipus d'anàlisi que encetà Marx en el seu conegut article sobre la guerra napoleònica a Espanya, i que de fet és el que segueix Vilar en els assaigs sobre Catalunya i Espanya, podria donar molt de si. És tota la qüestió del període com a procés revolucionari, del qual ens dóna tantes pistes Fontana. Les descripcions que fan els francesos sobre la societat catalana poden aportar nova llum, per exemple ¹⁷.

Un altre tema per aprofundir és el de l'acció política de les institucions. És obvi que cal enfrontar-se a una revisió a fons del treball –magnífic per moltes raons– de Desdevises du Dezert sobre la Junta Superior de Catalunya. Aquest estudi durant molts anys ha estat l'únic sobre la Junta Superior i esdevé insuficient a l'actualitat, tot i seguir essent llibre obligat. Ara comptem afortunadament amb els estudis d'Antoni Moliner Prada sobre les Juntes, i espe-

¹⁶ Canales, Esteban, *Patriotismo y deserción durante la Guerra de la Independencia en Cataluña*, Revista Portuguesa de História, vol. XXIII, Coimbra, 1987; *Una visió més real de la guerra del francès: la història de Brofriu d'en Bosch i Cardellach*, Barcelona, Recerques 21, 1988; Riera Fortiana, Enric, *Els afrancesats a Catalunya*, Barcelona, Curiel, 1994.

¹⁷ Els nombrosos *rapports* que es troben a l'ACA o als Archives Nationales i Archives de la Guerre, a París, permeten conèixer moltes dades sobre el país que poden ésser útils, com ho ha demostrat Maties Ramisa.

cialment *La Catalunya resistent a la dominació francesa (1808-1812)*, que representa un treball magnífic, innovador i sòlid. És necessari que es continuï el treball iniciat per Moliner, se'n faci la revisió i es repassin les fonts i l'arxiu de la Diputació. S'ha d'anar a la documentació de l'ACA i cercar en els papers les dades que ens interessin avui. El mateix es pot dir de la Junta de Comerç barcelonina, de la qual s'haurien de seguir les sèries per tal de conèixer no solament les dades purament mercantils sinó, i també, l'actitud dels prohoms del país davant dels fets. L'assaig francès, i per tant les institucions intruses, ben estudiades per Mercader, Alberch i recentment per Ramisa i d'altres, poden fornir-nos encara dades noves si hom s'hi endinsa, sobretot a nivell local. De fet, les monografies locals, que haurien de ser molt més abundants, són una font de coneixements extraordinària, massa sovint negligides o considerades de valor secundari.

I posats a revisar caldria replantejar-se la qüestió dels corrents ideològics en la direcció, pensem, que marcaven Vicens, Vilar i Fontana: el binomi reacció/rebel·lies, l'impacte del liberalisme, la força de la ideologia transcendental. Analitzar els mots i la seva càrrega subjectiva, contrastar les actituds individuals amb les col·lectives, observar els canvis de mentalitat i d'opinió al pas del temps en l'evolució diacrònica dels fets. Les mutacions successives en els comportaments i les idees no han estat tingudes gaire en compte en aquells anys, que generalment s'han estudiat d'una manera monolítica, estructural, com un bloc únic i invariable, quan és versemblant que sofrissin alteracions notables: ¿Pensaven el mateix, els defensors l'any 1808 de Girona i Lleida, l'any 1812? Els que es rebel·len contra el godoyisme, ¿quina actitud mantenen davant cada nova situació política? L'anticentralisme és general o només minoritari? L'anticlericalisme, quina força real tenia? Recordem, sobre aquesta obscura i fins ara tabú qüestió, que Mercader situà en aquesta etapa els *Orígenes del anticlericalismo español*, en un article de 1973.

De totes aquestes coses, en tenim només les primeres aproximacions renovadores, en molts casos d'una provisionalitat notòria. Hom albira com una possibilitat certa que la continuïtat en les recerques actuals sobre l'època pugui traduir-se abans no arribi el bicentenari en uns resultats positius. Però la feina és per fer. I ens interessa remarcar que l'estudi del període no està mancat de dificultats metodològiques. Estem parlant d'uns anys de guerra en què la destrucció és un dels signes més vistents. En aquesta situació no sempre es troba el material desitjable. És més, el col·lapse de la vida econòmica i social, l'estancament general de la dinàmica del país, fa que sigui difícil obtenir dades i,

a voltes, treballar-les. Què és possible quantificar? Cal fer un esforç per arribar a quantificar tot el que sigui possible, però tenint en compte que el trasbalsament de l'època és tal que només una part ens ha quedat testimoniada en arxius.

Desenes d'arxius municipals i privats poden aportar llum a aquests interrogants. I els notarials, i els de les parròquies i els innombrables fulls volants que rauen en les biblioteques i arxius nacionals. Una demostració ho és l'esplèndid treball de Maties Ramisa, *Fons documentals per a l'estudi de la Guerra del Francès a Catalunya*, que ens situa davant les enormes possibilitats que hi ha encara si hom es projecta sobre la documentació existent. Les sorpreses poden ésser moltes. Fins i tot esguardant les grans col·leccions citades mil vegades, hom hi pot trobar dades passades per alt o no observades pels investigadors. Als Arxius de la Guerra a Vincennes, París, hi vaig trobar un munt de notícies sobre la invasió i l'ocupació napoleòniques a Catalunya llegint les cartes dels mariscals, generals, administradors i espies que escrivien contínuament al ministre i a l'emperador. Representen una mena de crònica summament interessant. Esbiaixada, naturalment, però plena d'informacions i valoracions. I al Congrés de Diputats, en el fons documental de les Corts de Cadis, hi vaig trobar un manuscrit d'un diputat català a Cadis, tan poc conegut que no apareix ni en els treballs de Frederic Rahola, ni de l'Enric Jardí, el Dr. Josep Batlle i Jover, de la Selva del Camp, que és una voluminosa memòria sobre la Constitució, que he transcrit també, amb penes i treballs, i que espero que aviat veurà la llum. Les possibilitats de trobar materials no investigats són encara considerables¹⁸.

LES QÜESTIONS FONAMENTALS

Ens atreviríem a assenyalar que hi ha tres temes fonamentals que interessen especialment i que són, en definitiva, allò que té de més *històric* el període que estudiem. Ens referim a la *crisis de l'antic règim*, al que té de *procés revolucionari* i a la *qüestió nacional*.

En realitat, si amb el temps la historiografia catalana és capaç de donar resposta a les preguntes que ens fèiem més amunt, pràcticament estarem en

¹⁸ Congreso de los Diputados, Archivo. Cortes de Cádiz. 1811. *Memoria sobre la Constitución*, de José Batlle i Jover.

possessió de les dades que són necessàries per a conèixer bé els tres aspectes essencials que acabem d'esmentar, i això vol dir que mentre no siguem capaços de contestar-nos aquelles qüestions serà difícil arribar a conclusions sòlides sobre els tres grans temes.

Algú dirà, i amb bona part de raó, que els dos primers problemes són en el fons el mateix. Si els plantejo separatament, és perquè en realitat hi ha dos processos. Hi ha l'onada de fons, d'envelliment d'estructures de sistema a punt de col·lapse, de tensions a punt de petar. El que explotará, però, barrejat amb la resistència a l'invasor, no és un trencament obert i frontal amb el vell règim sinó una barreja de moviments que desborden efectivament l'ordre establert, però que són més complexos i que, en tant que revolució, no tiren endavant en aquell moment, encara que possiblement són ja la primera etapa del que vindrà a partir de 1816. D'ací que consideri bo d'estudiar el que hi ha de línia de fons i el que hi ha d'espontani i conjuntural. Soboul sosté que hem de parlar d'una "révolution manquée" que bloqueja una evolució que venia del XVIII i que posa de manifest la profunda divisió de la societat i les seves contradiccions. Aquest autor arriba a veure ja en l'episodi les dues Espanyes de Machado ¹⁹

La perspectiva de *l'antic règim en crisi* troba en els anys de la Guerra del Francès a Catalunya els seus elements fonamentals: de fet, la convulsió general que es derivà de la invasió marca el primer salt quantitatiu i qualitatiu de la crisi, les causes bàsiques de la qual vénen d'un procés evolutiu llunyà, però que tenen una expressió oberta durant els moments crucials de 1808 a 1814. Tenint sempre present que, a la fi, el desenllaç polític de la guerra i l'abast destructiu d'aquesta representen una frenada considerable en la transformació progressiva de la societat catalana, és decisiu tenir en compte factors diversos que palesen un *canvi* i una *crisi*, com no és possible observar-ne en etapes històriques anteriors.

El *canvi* ve anunciat pel creixement ràpid de la segona meitat del setcents, que ha creat ja una estructura econòmica d'obertura cap al sistema capitalista-mercantil i, per tant, comporta unes noves relacions entre els diferents sectors socials. Però possiblement el quid de la qüestió en l'època que estudiem és precisament que es pateixen les conseqüències del col·lapse d'aquell

¹⁹ Soboul, Albert, *L'Espagne face à Napoléon, une révolution manquée a La invasión napoleónica*, UAB, pp. 185-198.

creixement, de la pèrdua del mercat colonial i de la davallada industrial. El conflicte social que genera aquesta situació és present, i ben present, en els fets i en les actituds de la Guerra del Francès. S'havia produït ja una clara desvinculació d'interessos entre les classes socials i àdhuc entre els diversos sectors d'un mateix estrat –divergència comerciants-industrials, per exemple– i la divisió dominants-explotats començava a fer-se sentir a un cert nivell de consciència entre el poble.

Estem parlant, és clar, d'un món senyorial, és a dir, encara amb una presència d'elements de tipus feudal. Alguns historiadors rebutgen la denominació feudal, que troben desfasada per a aquest període. I no sé per què, si tenim en compte que a Cadis es van abolir els drets senyorials i feudals. Malauradament no és tant desfasat, si hom llegeix les descripcions que uns i altres fan del règim imperant. El meu biografiat Tomàs Puig explica fins a quin punt hi ha encara una pervivència feudal en la Catalunya i en l'Espanya de 1809; entre altres referències citaré aquesta: “Per un capgirament incompreensible de totes les idees, eren els senyors qui nomenaven els jutges que havien de decidir les seves diferències amb els seus vasalls. Tenien ple vigor, aquestes restes del sistema feudal...”²⁰. I els mariscals francesos i els homes del règim civil napoleònic donen una visió d'aquell antic règim molt i molt poc burgesa, industrial o capitalista. Era un món preil·lustrat i prerevolucionari, molt més semblant a la França anterior a 1789 en els seus aspectes més negatius que a l'Anglaterra de la revolució industrial.

Estretament lligada a això hi ha la repercussió ideològica important de la Revolució Francesa, encara que en el terreny polític *aparentment* tota Catalunya sigui antirevolucionària des del punt de vista ideològic. Les pressions perquè caiguin els drets feudals, l'animadversió a la Inquisició, l'antigodoyisme, l'apel·lació a la democràcia i l'explicitació rotunda dels principis liberals que apareixen ací o allà evidencien un estat de coses que es fa un cert ressò de les noves idees pervingudes del país veí d'ençà 1789; d'altra banda, en els sectors cultes, la penetració de la Il·lustració i el liberalisme és inqüestionable, encara que tal vegada d'una dimensió minoritària.

El llarg procés de sortida del feudalisme arribarà en el caos de la guerra napoleònica a les seves primeres convulsions profundes, sense que això vulgui

²⁰ Tomàs Puig, *catalanisme i afrancesament*, Barcelona, IEC, 1985, pàg. 140 (text en francès, que he traduït per a la citació).

dir que cal menysprear les agitacions socials del XVIII i el seu contingut progressiu. Moltes coses seran posades en qüestió per primera vegada d'una manera clara i radical –pensem en les crisis d'autoritat o l'anticlericalisme, per exemple–, malgrat que, com hem dit, l'any 1814 les forces de la reacció tornen a dominar el país.

Cal, doncs, veure en què consistí aquest *procés revolucionari* avortat (però potser no frustrat, si és valorat en una perspectiva llarga: no tardarem a trobar moviments significatius). És el segon dels temes que entenem essencials i de primera importància històrica. Cal esbrinar amb detall si es tractà d'una “revolució” o simplement d'una “cadena de rebel·lies”. ¿I una cadena de rebel·lies no és, tal vegada, un “procés revolucionari”? Heus ací un tema vast a desenvolupar i que s'insereix en la necessitat de fer uns plantejaments teòrics i conceptuals al màxim de precisos per interpretar adequadament aquella revolta popular i les crisis d'autoritat, la mateixa reacció radical davant la invasió. Cal veure qui hi ha darrere de cada esdeveniment, de cada “rebel·lia”, cal establir el significat dels moviments més arrauxats: sometents, bandositats, alçaments espontanis, i destriar els elements progressistes d'allò que sembla fanatisme i reacció. L'anarquia de certs grups i el radicalisme popular demostren una indubtable consciència contestatària, que a voltes és identificable amb l'antigodoyisme i d'altres amb un recel contra les classes benestants ²¹. Naturalment, el caire “revolucionari” del període apareix complexament barrejat amb connotacions reaccionàries i presenta la desorganització i dispersió d'un moviment més espontani que no pas sincronitzat i amb evidents manques d'objectius polítics majors.

És el mateix que passa en els sectors liberals: hi ha una presència, un acostament al poder, però no es veu una voluntat, una decisió presa d'anar a la conquesta del poder polític. No es produirà una obstrucció sistemàtica a la participació dels conservadors –més aviat se'ls respectarà– ni s'assajarà un programa pròpiament liberal. Però hi ha demostracions progressistes, que trobarem disperses entre els components de la Junta Superior, algun guerriller, certs afrancesats, certs industrials i un nombre reduït dels homes que anaren a Cadis a representar Catalunya.

Amb el retorn de l'absolutisme els liberals quedaren reduïts al silenci i no els restà altra sortida que la conspiració. Importa, per tant, cercar en aques-

²¹ Fontana, Josep, *La Guerra del Francès*, pp. 145-148.

ta sotragada que sofrí el país a principis del segle passat, què hi ha de “revolucionari” i què hi ha de fracàs revolucionari. Amb tota seguretat tindrem una idea més clara de la situació històrica del Principat en aquella conjuntura i potser ens serà possible comprendre millor els moviments socials continuats del dinou català.

LA QÜESTIÓ DEL PAÍS

La darrera problemàtica fonamental que planteja la Guerra del Francès a Catalunya és la qüestió del país, el fet diferencial. A ningú no escapa la importància de la qüestió nacional com a problema històric general ni tampoc l'interès que té en el cas de Catalunya. El període que estudiem afegeix a aquest interès el fet d'estar a l'inici de les expressions de catalanisme que més endavant seran denominades *catalanisme* o *nacionalisme català*, però que no han estat definides com a tals a principis del dinou, entre d'altres coses perquè definir el fet diferencial i el catalanisme a la Catalunya del 1808 vol dir també adscriure's a alguna de les teories de la nació i del nacionalisme, encara a debat.

La discussió sobre la qüestió en la Catalunya a l'època que ens interessa es pot centrar de la manera següent: hi ha una historiografia que ha identificat plenament la causa catalana amb la causa espanyola i parla, com a màxim en termes d'un “federalisme instintiu” —cita de Menéndez i Pelayo²²— de les regions espanyoles, entre elles el Principat. Un altre corrent, catalanista, valora certament la consciència de grup que rebrolla al llarg d'aquests anys, però sense aprofundir més enllà del que ens han ofert Vicens i Soldevila, per posar uns exemples significatius. En realitat ni l'un ni l'altre han ultrapassat les panoràmiques generals ni les hipòtesis interpretatives, i potser en l'estat dels seus coneixements no era possible anar més enllà. En canvi, sembla que les investigacions posteriors van donant la raó a les seves propostes.

Pierre Vilar, en possessió de més informació que els anteriors i més darrerament, esmenta l'inqüestionable catalanisme observable, però posa l'èmfasi en l'espanyolitat de Catalunya com a element decisiu a 1808, arribant a deduir que ens trobem davant el moment històric de més identificació de

²² Menéndez y Pelayo, *Historia de los heterodoxos españoles*, Madrid, Imp. Maroto, 1888.

Catalunya amb Espanya. És, de fet, l'esperit i les conclusions dels articles citats i és el que Pierre Vilar ha defensat en seminaris i conferències. Per a ell el "catalanisme polític" a 1808 és l'*excepcionalitat*. És clar que Vilar, amb la prudència i el rigor de l'historiador veterà i seriós, obre la porta a les novetats que pugui oferir el període.

És possible que d'ençà d'aquestes afirmacions de Vilar gaudim de més coneixements i noves hipòtesis de treball permeten replantejar la qüestió des d'altres bases, però m'atreviria a dir que ja anteriorment els assaigs de Carles Rahola, Frederic Camp i els treballs de Conard i Mercader oferien dades prou suggestives que posaven de manifest la importància del fet català a començaments del segle dinou.

Tant Rahola com Camp dediquen pàgines a la qüestió catalana durant l'època napoleònica. Tots dos descobriren coses noves: el primer donà a conèixer Tomàs Puig i Josep Garriga i descobrí elements interessants d'Augerau i Gérando. Els primers, dos afrancesats, els segons, dos napoleònides que veuen en el país una especial estimació a la seva llengua i al seu passat. Camp deixà també transcrits nombrosos documents sobre el tema, a més d'historiar el paper de la judicatura catalana de 1808 a 1814.

Conard, a principis del nostre segle, féu un esforç remarcable per situar en el seu estudi l'abast del fet diferencial i val a dir que el seu llibre és molt ric en informació sobre la qüestió i el plantejament –tot i tractar-se d'un historiador francès– parteix clarament d'aquesta circumstància, que ja explicita al primer capítol, quan ens transcriu un text del general Decharme: "Els catalans en general són gelosos partidaris de la independència: el seu caràcter propi els fa considerar el rei d'Espanya més com un dèspota al qual el fat els ha subjugat, que com un rei, es creuen com una nació particular, independent i fins i tot enemiga dels habitants de Castella i les altres províncies d'Espanya"²³. Mercader ha contribuït decisivament al millor coneixement del tema, sobretot amb els treballs sobre l'annexió de Catalunya a França i l'oficialitat de la llengua catalana. S'ha de dir, en aquest sentit, que els anys en què Mercader publicava els seus treballs no eren els més adequats a l'Estat Espanyol per a posar l'èmfasi en qüestions *catalanistes*. Això, que potser explica que Mercader no anés més enllà sobre el tema, queda demostrat en Camp, qui, en les seves

²³ Conard, *Napoléon et la Catalogne*, pàg. 13

publicacions de l'any 40 sembla obviar algunes conclusions ideològiques defensades anys abans.

EXNACIÓ, PRENACIÓ, NACIÓ?

És obligat, primerament, deixar establert que hi ha una cosa que és el *fet diferencial*, l'especificitat determinada del país en els anys napoleònics i l'altra el *catalanisme* –en les seves distintes manifestacions–, que seria l'expressió de la consciència diferencial manifestada per uns homes concrets. Sobre el primer tema, la pregunta fonamental seria si estem davant d'un *fet nacional* o d'una especificitat peculiar *no nacional*. Entorn del tema segon, l'important és conèixer quants catalanistes hi ha, qui són i què reivindiquen, car només així és possible saber si ens trobem davant manifestacions *nacionalistes* o *prenacionalistes*.

Quant a la presència d'un *fet diferencial* accentuat, els historiadors citats anteriorment en remarquen les característiques generals, bé que, pensem, s'ha fet poc cas de les asseveracions que feia en aquest sentit Pierre Conard, això és, que no s'ha tingut en compte el testimoni que l'actitud dels francesos representa (potser per un punt de malfiança?), una actitud que reflecteix inequívocament la presència del “*fet català*”, com vaig tractar de demostrar amb textos claríssims a l'annex de l'article *Invasió napoleònica i qüestió nacional a Catalunya*. En darrer terme, potser hauríem, d'una vegada, d'estudiar sistemàticament la pervivència o la desaparició dels trets diferencials a partir del 1714, des de la perspectiva del procés de manteniment de la identitat col·lectiva. La qüestió no és menor. Es tracta de saber si Catalunya era una nació el 1808. Ho era o no? Què era, doncs? En tot cas, quina consciència i cohesió de país hi havia?

Pel que fa a l'exteriorització d'una “consciència catalana de grup”, que en definitiva seria l'expressió ideològica del *fet diferencial*, hi ha un material dispers que hom troba en Rahola, Mercader, Soldevila, Camp, Lluch, Comas i Conard, però hi ha, sobretot, molt de material als arxius que no ha estat encara objecte d'estudi. S'ha parlat de *tímid regionalisme*, de *federalisme*, de *catalanisme jurídic*, de *patriotisme lingüístic* i de precedents del nacionalisme posterior. No s'ha ultrapassat, aquesta és la veritat, el terreny de les hipòtesis i dels treballs primerencs. Sembla clar que és possible concretar més en les definicions revisant i aprofundint la labor d'alguns historiadors dels que hem ano-

menat. Per exemple, Desdevises du Dezert és un autor que caldria superar retornant a les mateixes fonts i cercant allò que ell ni tant sols es plantejà d'estudiar en el seu treball de síntesi: la qüestió del país. Moltes coses de Mercader també poden proporcionar-nos informació, analitzant amb cura els materials que ell aportà. Creiem, emperò, que el més important és la documentació encara inèdita.

En resum, no s'ha arribat encara a cap conclusió definitiva sobre el "nacionalisme" ("regionalisme", "particularisme"?) dels catalans a principis del vuit-cents, i més aviat es tendeix a seguir el corrent convencional, admetent de fet la teoria de la castellanització, de l'espanyolització catalana, amb vagues i lleugeres resistències i crítiques.

Modestament, fa uns anys vaig avançar una interpretació més *catalana* de la situació del país i de les actituds d'uns i altres que, em sembla, matisaven la teoria del patriotisme espanyol/castellà sense fissures de Catalunya en la conjuntura 1808-1814. No vaig fer altra cosa que estudiar els papers que trobava, en els quals hi apareixien referències de tota mena que demostraven a vegades una consciència de país, d'altres un rebuig del centralisme i àdhuc dels Borbó, i elogis a la llengua catalana i pasquins de patriotisme estrictament català. En parlava ja en el *Girona francesa, 1812-1814* i en el *Tomàs Puig, catalanisme i afrancesament*, especialment a *Consciència de grup catalana i nació espanyola, La Guerra del Francès* i al capítol *El Catalanisme polític, dels orígens a la Mancomunitat*.

I perquè m'he acostat al problema sé que s'ha d'anar amb compte. Seria un error voler fer passar l'episodi com un alçament nacionalista català. Seria simplement fals. Un grau d'espanyolitat hi és, com hi és un grau de catalanitat. Al capdavant, si insisteixo en la qüestió és perquè sortim d'una allau historiogràfica que no solament havia ignorat els elements de consciència catalana, ans havia exaltat fins a l'infinit el patriotisme espanyol dels catalans en aquella conjuntura. Tampoc es tracta de trobar un equilibri; del que es tracta és que surti tot el que va passar. Massa historiadors havien menysvalorat aquest aspecte, potser influïts per la potència de la lògica invasors-envaïts, ocupants-ocupats, francesos-espanyols.

Pierre Vilar almenys es va plantejar aquest període des de la perspectiva del *fet nacional*. El gran historiador francès (occità i català) hi va aplicar la teoria clàssica segons la qual no hi ha *nació* ni *nacionalisme* sense un mercat nacional i una burgesia (que, com a classe dominant del mode de producció capitalista, és la sola classe que durant el segle dinou europeu planteja alter-

natives de poder polític, detentant el poder econòmic). Naturalment, el plantejament de Vilar representa la concepció del fet nacional com a categoria històrica del capitalisme i, per tant, deixa en un altre estadi, *prenacional* o *no-nacional*, els *fets diferencials* o *els grups* dels estadis precapitalistes.

CATALANISME?, NACIONALISME?

Vull recordar que l'esquema tradicional sobre l'aparició del catalanisme *nacionalista* el situa a finals del segle XIX, amb uns precedents que arribarien com a màxim a la Renaixença, com a moviment d'afirmació catalana. Aquesta tesi, la visió pratiana i camboniana (de Prat i de Cambó, efectivament), ultra donar a la idea de nacionalisme català un contingut irremeiablement conservador, car és assimilat al moment en què la burgesia catalana cerca un poder polític per a refer l'Estat Espanyol, obvia, com ha assenyalat Termes, els moviments més populars i d'esquerra que es vénen donant des del primer terç del segle. Però tampoc aquest historiador, que ha proposat arguments contra les limitacions d'una aplicació estricta i mecànica de la tesi estaliniana suara esmentada, arriba a definir com a *moviments nacionalistes* els actes i les actituds anticentralistes del XVIII i tota la primera meitat del XIX.

És curiós que autors ben distints de Vilar o Solé Tura²⁴, que han partit de la concepció burgesa del fet nacional en analitzar el cas català, no s'hagin sostret tampoc a la influència dels teòrics russos i a les interpretacions que l'ús i la divulgació d'aquesta ha donat lloc a Catalunya (tal vegada per l'influx de les obres de Nin i Maurín). El fet és que la majoria dels estudiosos del catalanisme, volent aportar una panoràmica que començaria el 1714 –seguint el criteri de la “línia contínua” que intuïa Soldevila– no defineixen tampoc com a nacionalitat ni nacionalisme els fenòmens que descriuen fins entrada la segona meitat del XIX; i utilitzen els conceptes tradicionals (“particularisme”, “federalisme”, “regionalisme”) com abans Vicens Vives havia encunyat el de “provincialisme” per definir el catalanisme de començaments de segle, que volia dir, aleshores, *regionalisme*. Aquests esquemes, malgrat els innegables

²⁴ Deven a Solé Tura i al seu famós *Catalanisme i revolució burgesa*, obra polèmica, el ser l'iniciador d'un debat sobre la qüestió nacional que generà una viva discussió. Un cert replantejament del problema, acceptant bona part de les crítiques, el feu l'autor a *Historiografia y nacionalismo*, dins el Boletín Informativo, núm. 42, Fundació Juan March, 1975.

encerts que contenen i l'aportació documental que signifiquen, segueixen obviant el problema que ens plantejàvem: ¿Desapareix o no el *fet nacional*, el 1716? ¿A partir de quina situació històrica concreta torna a donar-se, en tot cas? Quins continguts del *catalanisme* el fan nacionalista i quan? I la pregunta de Termes: “És necessari esperar que la burgesia lluiti a favor *de i dins* d'un mercat econòmic espanyol per poder parlar de *nacionalitat* i *nacionalisme* a Catalunya?”²⁵.

Tenim por que, com diu Fontana, hom ha mantingut massa la idea de *nació* com una categoria històrica absoluta i que s'ha fet una interpretació abusiva en aquest sentit²⁶. Amb plantejaments ideològics previs, molt sovint a Catalunya hom ha escrit sobre el catalanisme i la seva evolució des de concepcions unilineals a voltes allunyades de la realitat històrica. S'ha tendit a empalmar processos i a donar visions correlatives de fenòmens que o han estat paral·lels o, a voltes, antagònics, de manera que si l'explicació final sembla perfectament coherent, fonamentada i lògica, en canvi, potser no és massa *històrica*.

En definitiva, no sabem prou sobre el fet nacional català, entès així, abans de la segona meitat del XIX, i d'ençà de 1714. El recent i progressiu coneixement de textos, tant pel que fa al XVIII com als inicis del XIX, demostra que cal revisar la qüestió, des de l'estudi concret i puntual de casos, individus i documents, amb la metodologia més avançada i rigorosa. D'entrada, no solament tindrem un millor coneixement del període sinó que probablement descobrirem que moltes actituds posteriors tenien arrels llunyanes i nombrosos precedents.

Aquest és un gran tema de fons: *fet diferencial* o *fet nacional*? *nacionalisme* o *prenacionalisme*? En definitiva, quin valor donem als termes *nació* i *nacionalisme*? I quines possibles accepcions i diferents continguts poden tenir aquests conceptes, segons l'estadi històric en què es donen? Finalment, quines categories apliquem al període convulsiu i excepcional de 1808 a 1814? Són qüestions a les quals caldria respondre. No és pas cosa de passió erudita ni d'interès purament intel·lectual el que em fa insistir que cal estudiar aquesta època i aquestes temàtiques en profunditat; em sembla que són

²⁵ Termes, J. *El despertar nacional de Catalunya*, Historia 16, pàg. 34.

²⁶ Fontana, J., Pròleg a *Lliga Regionalista: la burgesia catalana i el nacionalisme*, de Borja de Riquer, pàg. 7.

qüestions que tenen força a veure amb nosaltres, que són d'actualitat. Vilar ens pregunta: "la consciència catalana, vers 1830, havia desaparegut? Serà més gran el sentit de grup dels catalans d'aleshores que el sentit diguem dels andalusos o dels aragonesos d'avui (1977)?"²⁷. La pregunta és incisiva i actual.

Aquestes són les reflexions metodològiques, conceptuals i interpretatives que em segueix plantejant l'estudi de l'època napoleònica a Catalunya, quan ens acostem als dos-cents anys dels fets, un autèntic moment crucial de la nostra història, que encara ens pot explicar moltes coses que ens ajudin a entendre què ha estat realment el nostre país i, sobretot, què és .

NOTA BIBLIOGRÀFICA

D'ençà dels anys quaranta, cobrint pràcticament tres dècades, trobem moltes obres i autors que, considerats globalment, fan una aportació d'un cert gruix al coneixement del període: Iglesias, *El setge de Tarragona a la guerra napoleònica*, Barcelona, Dalmau, 1965; Recasens i Comes, J. M. *El corregimiento de Tarragona y su junta en la Guerra de la Independencia 1809-1811*, Tarragona, 1958; *La revolución y la Guerra de la Independencia en la ciudad de Tarragona*, Tarragona, R.S. Arqueológica, 1965; Lladonosa, *Història de Lleida*, Tàrrrega, Camps Ed. 1974; Jardí, Enric, *Els diputats a les Corts de Cadis*, Barcelona, Dalmau, 1968; Santamaría, V. *Manresa en la Guerra de la Independencia*, Manresa, 1960; Prieto, *Los Sitios de Lérida*, 1945; Gasal, J.M., *Los manresanos de l'any Vuit*, Manresa, Bages, 1958; Cardús, *Història de la guerra napoleònica a Terrassa. Heroic sacrifici d'un patriota exemplar*, Terrassa, 1962; Molas, Pere, *Los gremios durante la ocupación francesa 1808-1814*, Madrid, 1949. Batlle i Prats, L., té, entre d'altres obres, *El curso en el litoral gerundense en la guerra de 1808-1809*, II Congreso Histórico, Zaragoza, 1964, *En el 150 aniversario de la Guerra de la Independencia*, AIEG, 1959; Grahit i Grau, J., *La compañía de Santa Bárbara de Gerona*, AIEG, 1959; Rodeja, E., *Los guerrilleros de la independencia*, Rev. de

²⁷ Vilar, Pierre, a *Continuïtat històrica de la consciència nacional catalana*, dins *Estat, Nació, Socialisme*, pàg. 60.

Gerona, 1959; Fuster Vilaplana, F., *Sitios de Gerona en los años 1808 y 1809*. Revista de H^o militar. Núm. 5, Madrid, 1959; Corona, Carlos, *Precedentes ideològics de la Guerra de la Independencia*, II Congreso, Zaragoza, 1959; Corona, C. y Asensio, E., *Reparto y cobro de tributos en los corregimientos catalanes en la cosecha de 1812*, Zaragoza, Instituto Fernando el Católico, 1964; Medir Jofre, R., *La industria corchera durante la Guerra de la Independencia*, Revista de Gerona, 1969; Marqués i Planagumà, J.M., *La Iglesia de Gerona en la defensa de la ciudad durante los sitios de 1808 y 1809*, Anales IEG XIII, 1959; Pla Cargol, Joaquim, *Álvarez de Castro*, Madrid, Gran Capitán, 1946; *La Guerra de la Independencia en Gerona y sus comarcas*, Girona, DCP, 1953; *Els Setges de Girona, el 1808 i 1809*, Barcelona, R. Dalmau 1962; Mayench Marull, A.M., *La Junta corregimental de Barcelona instalada en Martorell*, Estudios Guerra Independencia, Vol. 1, Zaragoza 1964; Marcé i Sanabra, F., *Hospitalet y la Guerra de la Independencia*, Boletín Inf. Municipal, 41-42 Hospitalet, 1964; Martí Figueras, J., *Episodios de la Guerra de la independencia en Cataluña: saqueo y destrucción en Igualada por los franceses*, Estudios, Vol I, Zaragoza 1964; Torrent, J., *El Diario de Manresa, a Bages, Manresa, 1958*, Galobardes, M., *El dominio francés en el Ampurdán durante la Guerra de la Independencia*, Estudios I, Zaragoza, 1964; Martí i Vila, C., *Guerra de la independencia a la Serra de Sant Boi*, 1965; Oriol Pi de Cabanyes, *Vilanova i la Geltrú en la Guerra del Francès*, Barcelona, Dalmau, 1971. Pel que fa als darrers decennis, una vegada citades les obres de Vilar i Fontana, i especialment les d'aquest darrer, és necessari citar una colla d'autors i obres que, sense ser un repertori complet, situen el marc bibliogràfic en què ens podem moure avui. Així, entre d'altres triem: Moliner Prada, Antoni, *La Catalunya resistent a la dominació francesa 1808-1812*, Barcelona, Ed. 62, 1989; Maties Ramisa, *La Guerra del Francès al corregiment de Vic, 1808-1814*, Vic Eumo, 1993 i *El departament de les Boques de l'Ebre*, a "Estudis i documents. Guerra Napoleònica a Catalunya (1808-1814)", Abadia de Montserrat, 1996; Alberch, Ramon, *Els orígens de la Girona contemporània*, Girona, IEG, 1978; *La demografia gironina del 1808 al 1814*, Girona, CUG, Estudi General, Volum I, 1981; Ferran Sánchez, *Les guerres del francès a la Catalunya central, 1793-1814*, Sallent, 1988; Eloi Beulas, Albert Dresaire, *La Guerra del Francès a Mataró (1808-1814)*, Mataró, Altafulla, 1989; Riera Fortiana, Enric, *Els afrancesats a Catalunya*, Barcelona, Curial, 1994; Pons Guri, Josep M., *Diari d'uns anys de guerra (1808-1814)*, Argentona, L'Aixernador, 1993; Canales, Esteban, *Patriotismo y*

deserción durante la Guerra de la Independencia, Revista portuguesa de Historia, Tomo XXIII, 1987; *Resistència armada, costos de guerra i comportaments socials: algunes consideracions*, a *Guerra Napoleònica a Catalunya*, Abadia de Montserrat, 1996; A. Moreno i L. Navarro, *La població de Reus durante la Guerra de la Independencia*, a *La Guerra de la Independencia (1808-1814) y su mandato histórico*, Santander, Diputación, 1982; Carner, A., *Les tropes suïsses a Catalunya durant la Guerra de la Independència*, Barcelona, Dalmau, 1976; Vallverdú, R. *Aportació a l'estudi de la milícia urbana de Tarragona durant el setge i l'assalt del francès (1808-1811)*, Universitas Tarraconensis I, 1987 i II, 1992; Ricard Jordà, *Entre ferrandistes i napoleònides (la guerra del francès a Olot)*, Olot, 1988; Simon, Antoni, *La crisis del Antiguo Régimen en Girona*, Bellaterra, UAB, 1985 i *La Guerra del Francès segons les memòries d'un hisendat del Corregiment de Girona*, a *L'Avenc*, 113, 1988; Albareda, J. *Els efectes de la Guerra del Francès a Manlleu 1808-1814*, Manlleu Publicació, 1982; Bernal, J. M. *Guerra i canvis econòmics. L'impacte de la Guerra del Francès en la indústria llanera de Sabadell i Terrassa*, Sabadell, Bosch i Cardellach, 1993; Matas, P., Vila, R., Virós, Ll., *Endeutament i canvi de propietat a la comarca del Bages a la primera del vuit-cents*, a *Reacció i Revolució a Catalunya i a Espanya 1789-1837*, Actes Col·loqui, Barcelona UAB, 1990; Ardit, M. *Per la religió, el rei i la pàtria*, Recerques, U. Barcelona, 1975; Arbós, X. *La idea de nació en el primer constitucionalisme espanyol*, Barcelona, 1996; Goig, E. *La moneda catalana de la Guerra de la Independència (1808-1814)*, Barcelona, 1974; Roura i Aulinas, Ll. *Hi hagué algun protocatalanisme a Cadis?*, *L'Avenc*, 113, 1988; M.A Pérez Samper, *La Real Audiencia de Cataluña durante la Guerra de la Independencia*, a *Pedralbes*, núm. 2, Barcelona 1982; Nadal, Joaquim, *L'organització administrativa i la vida material en la Catalunya napoleònica a Invasió napoleònica*, Bellaterra, UAB, 1981; Pere Roca i Fabregat, *Els efectes de la Guerra del Francès sobre la dotació de la força de tir de les masies del Vallès Occidental*; Agustí M. Vila i Galí, *Aproximació a un estudi més profund sobre l'actuació de la marina mercant de cabotatge de Lloret durant el període de la Guerra del Francès a Guerra Napoleònica a Catalunya (1808-1814)*, *Estudis i documents*, Abadia de Montserrat, 1996; i tal vegada encara són útils alguns treballs meus, a més dels ja citats, com *Notes sobre la premsa napoleònica a Girona*, AEIO, XXII, 1975; *La Guerra del Francès i la Revista de Gerona*, *Revista de Gerona*, núm. 77, 1976; *Álvarez de Castro I i II*, *Punt Diari*, 27-VII i 3-VIII, 1980; *Les batalles del Bruc*, Pregó 175 aniversari

sari, a "Manresa", 1983. Amb tot, el més renovador i sòlid que s'ha escrit sobre el període és a: Fontana, Josep, *Qui va pagar la Guerra del Francès?*, dins *La invasió napoleònica*, Bellaterra UAB, 1981; *Guerra del Francès, guerra napoleònica: qüestió de noms o de concepte?*, L'Avenç, 113, Barcelona, 1988; *La crisis del Antiguo Régimen 1808-1833*, Barcelona, 1979; *Guerra del Francès* dins *La fi de l'antic règim i la industrialització (1787-1868)*, Volum V *Història de Catalunya* dirigida per P. Vilar, Ed. 62, Barcelona, 1988 i *L'Estudi de la història de la Guerra del Francès a Catalunya: un gran objectiu a cobrir en la proximitat del segon centenari a Guerra Napoleònica a Catalunya (1808-1814)* Estudis i Documents, Abadia de Montserrat, 1996.